

XI. PIUS A KOMMUNISTA VESZÉLY ELLEN

XI. Pius 1922. február 6-án lett pápa, és tizenhét évig, 1939. február 10-i haláláig töltötte be tisztségét. A pápai trónra a milánói érseki méltóságból érkezett, de ott alig egy évig volt, mert előtte fontos diplomáciai küldetést teljesített XV. Benedek megbízásából. Nem is akárhol, hanem apostoli vizitátorként, majd nunciusként Lengyelországban, Felső-Sziléziában és Poroszországban (1918–1921).¹

A százhuszonhárom év után ismét függetlenné vált Lengyelország (1918) akkor vívta küzdelmeit Poroszországgal, az újonnan létrejött Csehszlovákiával, Ukrajnával, de főként az 1919-től egyre agresszívebb új állammal, Szovjet-Oroszországgal.² A leendő XI. Pius ebben a környezetben képviselte a pápát, a katolikus egyházat. Ez a feladat nemcsak azért volt nehéz és kényes, mert a poroszok protestánsok, az ukránok, illetve az oroszok pedig ortodoxok voltak, hanem azért is, mert lehetett látni a szovjet állam határozottan egyházellenes, vallásellenes politikáját. Így elmondhatjuk, hogy az 1922-ben hivatalba lépő pápa első kézből való tapasztalatokkal rendelkezett.

Ezt követően pápasága alatt Pius újra és újra szembesült a kommunizmus agresszív, kegyetlen és hódító előretörésével, nemcsak Európában, hanem világviszonylatban is. A modern nagyipar uralkodóvá válásával világszerte megnőtt a munkások száma, és azok tökések általi elnyomása, kizsákmányolása révén a tömegek hajlottak a kommunista tanok elfogadására. A katolikus egyház már elég korán felfigyelt erre az új szellemi irányzatra. XI. Pius *Qui pluribus* körlevelében ünnepélyesen elítélte a kommunizmust.³ A 19. század második felében XIII. Leó pápa volt az, aki határozottan föllépett ellene. *Quod apostolici muneris* kezdetű körlevelében „pusztító pestisnek” nevezte a kommunizmust.⁴ Ő volt az, aki máig ható enciklikájában összefoglalta a munkásság helyzetét, és a kommunista-szocialista elvekkel ellentétben felvázolta a keresztény megoldást – a *Rerum Novarum* megállapításai máig hatnak.⁵

Az első világháború után a helyzet világszerte megváltozott. Egyre nagyobb szerepet kaptak az államok, amelyeknek a demokrácia jegyében közvetíteni, szabályozni kellett volna a munkások és munkaadók viszonyát. De az derült ki,

¹ Életére ld. *Magyar Katolikus Lexikon*. P. kötet

² Erre ld. bővebben: Sutarski 2018, 83–87.

³ 1846. nov. 9.

⁴ 1878. dec. 28.

⁵ 1891. máj. 15.

hogy a politikusok is inkább a tőkét képviselték. A cárizmust az uralkodócsalád brutális legyilkolásával végleg felszámoló bolsevikok Leninnel az élen hozták létre új államukat, de az ő betegsége miatt 1920 után egyre inkább Sztálin vette át a vezetést, aki egyedüli diktátorként regnált haláláig, 1953-ig. Sztálin paranoiába hajló irányítása határozta meg a legfőbb kommunista állam politikáját. Ezzel az országgal szemben képviselte a kereszténységet XI. Pius. Amikor a rendkívül nehéz körülmények között élő szovjet tagköztársaságokba segélyt küldött, a pápai követek a visszatérésük után beszámoltak az áldatlan állapotokról, amelyet a kommunista rendszerben tapasztaltak. Pius 1924. december 18-án nagy visszhangot kiváltó beszédben ismertette mindezt, és határozottan kikelt a kommunizmus ellen.⁶ 1928-ban ismét részletesen foglalkozott a témával,⁷ majd kitért a munkásságra, illetve a kommunizmusra máig aktuális enciklikájában, a *Quadragesimo Anno-ban*.⁸

Az egész világon fokozódó nehézségek és a nyomor láttán – hiszen ekkor szenved a világ az 1929–1933-as világválságtól – a pápa többször is körlevélben (*Caritate Christi*,⁹ *Acerba animi*¹⁰ és *Dilectissima nobis*¹¹) foglalkozott a kérdéssel. Mindezekben már fölvezet a konkrét kritikát a Mexikóban, Oroszországban és Spanyolországban dúló kommunista rendszerekkel szemben. A fokozódó támadások, az egyre több áldozat miatt szükségét látta egy új, összefoglaló enciklika elkészítésének, ez volt a *Divini Redemptoris*, amely 1937. március 19-én látott napvilágot.¹² Ezt megelőzően a pápa – az intézmény történetében párját ritkító módon – német nyelvű körlevélben fordult a német katolikusokhoz, valamint az egész világhoz, amelyben éles, határozott hangon ítélte el a német fasizmus embertelen, fajelméletű, keresztényellenes politikáját, szembeállítva vele a keresztény elveket.¹³ (Erre kitérni jelen tanulmánynak nem célja, csak jelezni kívántuk, hogy XI. Pius mind a barna, mind a vörös diktatúrát elítélte.)

Ami a *Divini Redemptoris* egészét illeti, szintén nem kívánjuk a hitéleti, keresztény erkölcsi tanítási részt elemezni, inkább a pápa által felsorolt három konkrét ország kommunista rendszerére koncentrálunk. Annál is inkább, mert ezeket az 1945 és 1989 közötti pártállami diktatúra idején nem lehetett említeni. A hét részből álló mű második részében beszél az enciklika – „*A kommunizmus tana és gyümölcsei*” cím alatt – a veszedelmes ideológia eredetéről, Marxról, a társadalmat leromboló tanokról, a család megtagadásáról és a szülői tekintély lerombolásáról. Szól arról,

⁶ Lásd *Divini Redemptoris* 1937. („*A mostani pápa nyilatkozatai*. 5.”)

⁷ *Miserentissimus Redemptor körlevél*, 1928. máj. 8.

⁸ 1931. május 15.

⁹ 1932. május 3.

¹⁰ 1932. szeptember 29.

¹¹ 1933. június 3.

¹² Munkánk során ennek magyar fordítását használtuk, az interneten hozzáférhető példány alapján.

¹³ *Mit brennender Sorge*, 1937. márc. 14.

hogy az egyén semmit sem számít, mindent az állam, a hatalom határoz meg, és az egyénnek azt végre kell hajtani. A szerző itt tér ki – a „*Vérző nyomok – Oroszország és Mexikó*”, majd a „*Borzalmak Spanyolországban*” alfejezetben – a konkrét államokra és az ott történetekre.

Az 1917-es orosz–bolsevik forradalom az első pillanattól kezdve üldözte az egyházat, ami Oroszországban kizárólagosan az ortodox egyházat jelentette. Már 1918 januárjában rendelettel kimondták az állam és az egyház szétválasztását. Ezzel kitiltották az egyházat minden állami intézményből, így az iskolákból is. Egy újabb rendelettel kimondták, hogy az egyház nem jogi személy, és nem rendelkezhet tulajdonnal, így minden, ami az egyházé volt, a „*nép*” tulajdona lett.¹⁴ 1918 tavaszán kitört a polgárháború, amelynek során a vörösök nagyon sok papot és szerzetest megkínóztak, illetve kivégeztek.¹⁵

1919. január 1-jén elrendelték a szentek sírjainak feltárását, és ezek egy részét el is távolították, amely igen nagy felháborodást váltott ki a nép körében. A népi tiltakozás miatt a hatalom a papokat vádolta, sokakat letartóztattak, elítéltek és kivégeztek 1921–1922-ben.¹⁶ A bolsevikok az egyház vezetőit sem kímélték: 1922-ben az orosz ortodox egyház fejét, a kazanyi metropolitát halálra ítélték, és tíz társával együtt kivégezték.¹⁷ Az egyházon belül a hatalom próbálta elérni, hogy jöjjön létre egy megalkuvó, velük együttműködő egyházi vezetés. Ezek magukat „*újítónak*” nevezték, és ezzel megosztották a hitéletet, sok nehézséget okozva a híveknek.¹⁸ De nem csak ezzel próbálkozott a rendszer, hanem brutálisabb módszerekkel is: ezrével vitték büntetőtáborba a papokat, szerzeteseket. 1926-ban huszonnégy püspök volt lágerben.¹⁹ 1929-ben újabb határozatot hoztak az egyház ellen. Megkezdődött a templomok tömeges bezárása. Az ezerszámra elvett templomépületekben üzemetek, raktárakat, lakásokat, klubokat rendeztek be, a kolostorokból pedig börtönöket alakítottak ki. Elégették az ikonokat, elvitték a harangokat. Mindez világszerte nagy felháborodást váltott ki, beleértve XI. Piust is.²⁰ 1934 és 39 között folytatódtott a terror az egyház ellen. Sorra zárták be a még megmaradt templomokat. A papokat és az egyház civil segítőt, önkénteseit üldözték és száműzték. 1936 decemberében kijött az új szovjet alkotmány, amely kimondta a vallásszabadságot, de az üldözés mit sem változott. 1937-ben újabb nyolcezer templomot zártak be. Szovjet-Oroszország mintegy harmincezer templomából 1939-re csak száz működő egység maradt.²¹

¹⁴ Onasch – Cipin 1999, 170–171.

¹⁵ i.m. 174–175.

¹⁶ i.m. 186.

¹⁷ i.m. 190–192.

¹⁸ i.m. 204.

¹⁹ i.m. 207.

²⁰ i.m. 214–215.

²¹ i.m. 219–221.

XI. Pius a „*Vérző nyomok*” című részben Oroszország után Mexikót említette. Ez a hajdani spanyol gyarmatból lett, nagy kiterjedésű ország erősen katolikus vallású volt. 1910-ben azonban kitört a mexikói forradalom, amely alapvetően egyházellenes, baloldali ideológiájú volt, és ez nagy megpróbáltatások elé állította a katolikus egyházat. Sok templomot megtámadtak, a papokat üldözték, sokakat megöltek. 1917-ben új alkotmányt fogadtak el, amely kifejezetten egyházellenes volt. Megtiltották az egyháznak az iskolák működtetését, és számos egyéb téren is korlátozták jogait. Érthető, hogy ezután tovább fokozódtak az atrocitások.²²

1920-tól, Álvaro Obregón elnöksége alatt normalizálódott a helyzet, hála az államfő mérsékelt személyiségének, azonban ez csak 1924-ig tartott: az őt követő Plutarco Elías Calles idején ismét romlottak a viszonyok. Az újfent erős egyházellenesség miatt megint papokat öltek, templomokat gyújtottak fel. Ennek következtében a felháborodott falusi népességből fegyveres csapatok verbuválódtak, és az állami karhatalommal nyílt fegyveres összecsapásokra került sor. Ez volt a mexikói *cristero* háború. A súlyos vérvesztéssel járó konfliktust csak a Vatikán közvetítésével és egy amerikai paulista szerzetes, John Burke jószolgálati közbenjárása révén sikerült megoldani. Így létrejött egy megállapodás az állam és az egyház között.²³ 1931-ben azonban ismét kiújultak az összecsapások, mert az állami hatóságok akadályozták az egyházi ünnepek megrendezését, illetve megzavarták azokat. Kiseb-nagyobb vehemenciával folytatódott a papok bántalmazása, sok esetben megölése is. 1934-ben ismét az egyházi oktatást támadták, különösen a felsőoktatást, beleértve a papképzést is. A pápa az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai képviselőjén keresztül próbált közvetíteni, illetve segíteni.²⁴

XI. Pius harmadik példaként a „*Borzalmak Spanyolországban*” fejezetben tér ki az egyházak elleni támadásra. Az Ibériai-félszigeten 1930-ban fejeződött be Primo de Rivera diktatúrája, és ezt követően megerősödnek a liberális-baloldali erők. Hosszan tartó viták után, 1931. április 14-én kikiáltották a második köztársaságot, majd további alkudozásokat, szövetségkötéseket követően, december 9-én elfogadták az új alkotmányt. A magát polgárinak mondó alaptörvény a weimari alkotmány példájára készült, azonban egyik legfőbb jellemzője, hogy jelentősen csökkentette az egyház jogait, a következő évben hozott agrárreform pedig szintén alapjaiban érintette a katolikus egyházat. Emellett a köztársasági kormány kultúrpolitikája több ezer új iskola létrehozását írta elő, ez viszont a katolikusok szintén sok ezer működő iskoláját érintette hátrányosan. Sok esetben került sor nyílt összecsapásra az állami erők vagy az azok támogatásával fellépő „*népi mozgalmak*”, illetve a hívők között. A kormány politikája kifejezetten antiklerikális volt: támadták

²² Nolasco 2014.

²³ i.m. 4–6.

²⁴ i.m. 6–7. Erre a témára lásd bővebben: Bodó Katalin: *A mexikói cristero háború külföldi visszhangja: amerikai, spanyol, vatikáni és magyar diplomáciai reflexiók*. Szeged, 2018. (doktori disszertáció)

a szerzeteseket, kitiltották Spanyolországból a jezsuita rendet, megtámadták, felújították a kolostorokat, sőt papokat, apácákat öltek.²⁵

Mindezek komoly válságot okoztak az országban, szembeállítva a konzervatív erőket a baloldallal, amelynek eredményeként 1933 őszén a jobboldal nyerte a választásokat, és 1935 végéig ők is kormányoztak. Megpróbálták konszolidálni a politikai életet: az agresszíven fellépő baloldali erők, a sztrájkok ellen határozottan felléptek, de igazi nyugalmat nem sikerült teremteni, ezért 1935. december végén lemondtak.²⁶

1936 elején választásokat tartottak, és ezen a baloldaliak (szocialisták, kommunisták) népfrontba tömörülve nyertek. Ismét kiújultak a polgári – és főleg egyházi – intézmények elleni támadások, amelyet a konzervatív erők egyre nehezebben toleráltak. Nyilvánvaló volt, hogy mindez előbb-utóbb összecsapásokhoz vezet, amire 1936 júliusában került sor, amikor kitört a spanyol polgárháború. A három évig tartó küzdelem szinte az első pillanatoktól kezdve nemzetközi konfliktussá vált. A Franco tábornok vezette konzervatív erőket politikailag és katonailag a Mussolini-féle Olaszország, majd a hitleri Németország is támogatta. Erre szükség is volt, mert a népfront-kormányt a sztálini Szovjetunió segítette. Ömlött a rengeteg tank, ágyú, repülő és persze nagyon sok „hithű” szovjet komisszár Spanyolországba. Ezek az emberek teljesen a szovjet ideológiát tették uralkodóvá, aminek egyik legfőbb elve a vallás, az egyház elleni erőszakos fellépés volt. Százával égtek a kolostorok, ezrével a templomok. Kegyetlen módon kínozták, gyilkolták a papokat, a szerzeteseket, a női rendek tagjai közül pedig sokakat megerőszakoltak. A polgárháború alatt mintegy hétezer papot és szerzetest veszített a spanyol katolikus egyház.²⁷

Jellemző módon máig csak a Franco-féle csapatok kegyetlenkedéseiről lehet hallani, köszönhetően a sok baloldali értelmiséginek, akik a polgárháborúról tudósítottak vagy írtak (mint például Hemingway), valamint a kelet-európai országokban – s így Magyarországon is – a több évtizedes szovjet befolyásnak, amikor csak a közársasági erők dicséretét zengték. Az elmondottakat figyelembe véve nem csoda, ha XI. Pius 1937 elején fontosnak tartotta a jelzett enciklika megjelentetését.

*Dr. Zombori István
c. főiskolai tanár*

Gál Ferenc Főiskola Keresztény Művelődéstörténeti Intézet

²⁵ Vilar 1984, 103–105.

²⁶ i.m. 106.

²⁷ Cortázar – Vesga 2001, 400–410.

FELHASZNÁLT IRODALOM

de Cortázar, Garcia – Vesga, González: *Spanyolország története*, Budapest, 2001.

Nolasco, Mauel Olimón: *El siglo XX y los caminos la Iglesia en Mexico*, 2014.

Onasch, Konrad – Cipin, Vlagyiszlav: *Az orosz ortodox egyház története*, Budapest, 1999.

Sutarski, Konrad: *Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal*, Budapest, 2018.

Vilar, Pierre: *Spanyolország története*, 1984.